

– Мар'яне Івановичу, яке Ваше, як лауреата Огієнківської премії, українського письменника, журналіста, ставлення до праці Івана Огієнка про мову, чи актуальні вони сьогодні, досить суттєва переоцінка цінностей, трансформації у свідомості, поглядах на реальну дійсність?

– Що тут говорити? «Мова – душа народу. Без мови немає нації, не може бути держави», – так, чи майже так (пригадую по пам'яті) стверджує професор Огієнко. Кажу «стверджує», а не «стверджував». Бо теза ця є аксіомою і нині, через століття. Є і буде. Бо хто ми без рідної мови, без мови наших батьків і дідів?

– Ще декілька слів про вашу творчу працю, як письменника, публіциста нині? Що пишете, над чим працюєте?

– Завершую повість про Софію Русову – соратницю Івана Огієнка, видатну особу буренних 1918-1920 рр., її перебування і просвітницьку діяльність у Кам'янці-Подільському, яка залишила по собі помітний слід.

Розділи з нового твору друкувалися у науковому (огієнківському) збірнику. До речі у цьому також. А ще – у літературно-мистецькому часописі «Дзвін». Написав і пишу ще дещо, але про це – іншим разом.

– Звання лауреата Огієнківської премії – це визнання, стимул для подальших творчих шукань, потуг?

– Як сказати... До певної міри. Особливо у нашій незрозумілій часи, коли література, культура взагалі перебувають в Україні на правах нелюбого пасинка, який нікому не потрібен. Бо потрібні, як не прикро, лише гроші, гроші, і гроші...

«О часи, о мораль!..» – сказав би відомий класик, повернувшись з Небуття. Врешті-решт, і в його епоху, либонь, було не краще...

*Отримано: 15.09.2016 р.*

УДК 130.2:21:316.7

**Н. О. Хом'як**

*Житомирський коледж культури і мистецтв ім. Івана Огієнка*

## **ФІЛОСОФСЬКІ ТА РЕЛІГІЙНІ СТУДІЇ ІВАНА ОГІЄНКА КРИЗЬ ПРИЗМУ ТВОРЧОСТІ ЛАУРЕАТИВ ОГІЄНКІВСЬКОЇ ПРЕМІЇ**

У статті відображено основні напрямки творчого доробку Івана Огієнка-митрополита Іларіона в царині філософських, богословських та релігійних студій. Автор робить спробу показати творчий доробок Огієнка крізь призму сучасних оцінок його діяльності. Особливу увагу приділено значенню перекладу Біблії українською мовою.

**Ключові слова:** огієнкознавство, філософські, богословські та релігійні студії, духовність, біблієзнавство.

Чільне місце в сучасному українському культурно-освітньому просторі зайняв Іван Огієнко. Із його різноманітної спадщини вирізняються й окремі філософські твори про душу, її життя і «функціональність» із Божою і людською природою. В огієнкознавстві ця тема ще мало вивчена, але Іван Огієнко як філософ, богослов має стати надбанням і нашої нації, і нашої духовності.

Степан Ярмусь – відомий український церковний діяч і вчений, на основі власних спостережень і архівних матеріалів досліджував феномен свого колишнього вчителя Івана Огієнка, зазначає: «Коли йдеться про інтелектуальну,

або філософську орієнтацію, доводиться сказати, що Митрополит Іларіон в абстракті не вдавався і його мислення більш горизонтальне. Він займався площиною життєвої правди, питаннями людського життя» [1, с.19].

Зокрема, у нарисі «Душа», досліджуючи в біблійних текстах багатозначність поняття душі, автор наводить дванадцять її значень. Багатство, складність і багатомірність самого світу зумовлюють і багатомірність самої душі. «Людське» і «Боже» за Огієнком постійно взаємодіє, переплітається. Божественні творіння він розглядає у пантеїстичному руслі. Також в Огієнка ми бачимо й елементи ренесансного платонізму в поглядах на душу. «Людина – це образ Божий, а тому вона вже тим самим висока й шанована і за наказом Божим панує над усією землею».

Як зазначає Зіновій Тіменюк, освітянин, дослідник життя і творчості Івана Огієнка, який за багаторічну плідну культурно-просвітницьку діяльність, популяризацію праць видатних діячів української історії став лауреатом премії ім. Івана Огієнка у 1997 р.: «Взагалі, за Огієнком, душа – явище багатомірне, як і сам світ, складність її взаємин із матеріальним світом пояснюється складністю самого світу, створеного Богом» [2, с.129].

Питаннями вертикального й абстрактного порядку він майже не займався. Його більше цікавили філософські містерії, яким він приділяв увагу в час усамітнення. Іларіона так і називали «осамітненим релігійним мислителем» [3, с.53].

У 1957 р. вийшла друком книга поетичних рядків Івана Огієнка «Філософські містерії». Книга відкривається філософською поетичною трилогією «Житейське море». Лейтмотивом його філософської парадигми є те, що людина народжується для добра, хоча мало не все своє свідоме життя має боротися зі злом. Але за все лихе, залишене нею на землі, вона обов'язково має розплачуватися [4, с.171].

До рівня філософського узагальнення піднімає Іван Огієнко і проблему рідної мови, яка є душею того чи іншого народу, життєвою основою буття, головним опертям нації.

Іван Огієнко – митрополит Іларіон здійснив і видав протягом свого життя близько п'ятдесяти перекладів богослужбових книг українською мовою. Його праці «Українська церква», «Українська церква і наша культура», «Служити народові – то служити Богові», «Любімо свою українську церкву» [5] теж є важливим науковим доробком. Огієнко наголошує, що саме церква повинна допомагати зберігати духовні, національні, родинні цінності.

Микола Тимошук, один з перших лауреатів премії імені Івана Огієнка (1995 р.), який одержав її за ґрунтовні дослідження і пропаганду творчої спадщини видатних діячів українознавства М. Максимовича, І. Огієнка, організацію видання творів заборонених раніше літераторів, істориків, фольклористів, етнографів у серії «Пам'ятки історичної думки України», нині очолює Фундацію імені митрополита Іларіона (Огієнка) «Запізніле вороття», вважає, що найбільшим подвигом Івана Огієнка є переклад Біблії зі староврейської мови, над яким він працював понад двадцять років. Ще більше десяти років пішло на те, щоб її видрукувати достатнім тиражем [4, с.86].

Такий обсяг роботи, виконаний однією людиною, сприймається як справжній життєвий подвиг. Адже саме любов до України, бажання читати Біблію рідною мовою спонукало Івана Огієнка здійснити цю титанічну працю.

Анна Фігус-Ралько – відома в діаспорі і в Україні громадська діячка, багаторічний співробітник, а згодом і керівник найстаршого в Канаді українськомовного часопису «Український Голос», видавничої спілки «Тризуб», засновник і голова комітету «Допомога Україні», яку батьки чотирирічною вивезли до Канади із Тернопілля, кілька років працювала з митрополитом Іларіоном і за його дору-

ченням опікувалася англійською кореспонденцією, що надходила з Біблійного товариства в Лондоні. Саме вона була свідком і учасником творення найголовнішої справи усього життя Іларіона-Огієнка – повного перекладу українською мовою Біблії. Важливими в цьому контексті є її слова: «Україну варто бачити, переживати і запам'ятовувати тим, які не хочуть з асимілюватися в чужому морі. Бо ніколи ніякі, хоч би найкращі, засоби національного виховання не заступлять «дотику» землі, що на ній жили тисячами років наші предки та які залишили на ній усе, що вони вложили в культуру» [6, с.81]. Переклад Біблії митрополита Іларіона вирізняється якістю української мови, ритмічністю речень і точним передаванням змісту, у ньому присутні поетичні засоби побудови біблійних виразів.

Іван Огієнко був винятковим знавцем української мови. Основну увагу він приділяв висловленню думок у найбільш загальному вигляді. Тому мова його перекладу Біблії є класичним типом сучасної української літературної мови зі збереженням простоти біблейських виразів.

Найважливішою особливістю перекладу Біблії є його точне передавання змісту. Деякі слова мають багато значень і складність полягає в тому, аби акцентувати те значення, яке мало конкретне слово у єврейській мові в Старому Заповіті чи грецькій – у Новому. Потрібно зважати на той факт, що певне висловлювання на мові оригіналу може бути поетичним за своїм змістом, але може бути й буквальною. Без глибокого знання єврейської та грецької та без розуміння духу часу, коли писались Старий та Новий Заповіти, перекладач не зможе нічого зробити.

Ще в студентські роки Митрополит Іларіон почав вивчати єврейську та грецьку, латинську та церковнослов'янську мови. Отже, початок підготовки до перекладу Біблії можна датувати 1917 роком.

Митрополит Іларіон вивчав єврейську мову у період між двома світовими війнами у Варшаві під керівництвом одного видатного єврейського науковця, а також вивчав життя давнього Ізраїлю, його історію, релігію, культуру, світогляд, традиції, звичаї, закони, етнопсихологію, звертав увагу на аспекти епохи написання Нового Заповіту. Ці наукові дослідження стали основою методології перекладу Біблії. Адже Грецькою церквою було заборонено переклад Біблії з давньогрецької на сучасну грецьку мову, через страх перед тим, що перекладачі можуть несвідомо внести до тексту Святого Письма думки, яких немає в оригіналі.

У квітні 1936 року професор Іван Огієнко уклав контракт на право перекладу Біблії українською мовою з Британським Міжнародним Біблійним Товариством, а вже в 1937 р. у Львові з'являється його переклад Євангелій – Матвія, Марка, Луки та Іоанна [4, с.89].

У 1939 р. у Варшаві виходить друком цілий Новий Заповіт і Псалми. Повний переклад Біблії був завершений у липні 1940 р., але в умовах другої світової війни рукописи не могли бути доставлені для друку. Лише у березні 1955 р. Британське Міжнародне Біблійне Товариство надало згоду прийняти переклад для друку, який був закінчений у квітні 1958 р. І лише 1962 року у Лондоні було видано Біблію українською мовою аж на 1529 сторінках, а митрополит Іларіон, як автор першого наукового перекладу Біблії на українську мову, був титулований почесним членом Британського Міжнародного Біблійного Товариства.

Щоб уявити масштаби цієї воїстину подвижницької праці, варто звернутися до архівів митрополита Іларіона у Вінніпезі. Лише у першому рукописі кожне окреме слово із староєврейської Біблії виписувалося перекладачем на окремому рядку, біля нього – українські відповідники; усіх таких слів близько 775 тисяч, всіх таких сторінок – понад 14 тисяч. Останні скріплені нитками в окремі зшитки по 400 сторінок у кожному. Таких зшитків 37. Кожна сторінка помічена численними примітками, вставками, уточненнями [7, с.97].

Іван Огієнко так оцінив свій переклад Біблії: «Сповнилися мрії мого життя – я переклав Біблію на українську мову, і тепер вона видана. У переклад цей я вклав усю свою душу, увесь розум, і все своє серце...».

Серед сучасних провідних учених-фахівців, хто високо оцінив працю Огієнка, варто відзначити висловлювання професора Дмитра Степовика: «Переклад Біблії – вершина наукової і перекладацької діяльності Івана Огієнка, його унікальний внесок в українське біблієзнавство. Історія цього перекладу заслуговує на окрему і спеціальну розмову, якої не можна вичерпати рамками статті» [8].

У 2009 р. Дмитро Степовик, доктор богословських наук, доктор мистецтвознавства, доктор філософії, академік АНВШ України, став лауреатом премії ім. Івана Огієнка – за монографії «Історія української ікони X-XX ст.», «Патріарх Мстислав: життя і архіпастирська діяльність».

Огієнкова Біблія, як і десятки його перекладених і виданих за кордоном богослужбових книг, виконує і сьогодні, окрім релігійної, ще одну важливу місію – забезпечення українському народові невід’ємного права читати і пізнавати Святе Письмо своєю рідною мовою.

У роки Директорії (1918-1919 рр.) Української Народної Республіки під головуванням Симона Петлюри – Іван Огієнко став першим міністром освіти в уряді УНР, а пізніше – міністром віросповідань (1919-1924 рр.). Він обіймав цю посаду навіть тоді, коли вже уряд Української Народної Республіки опинився в еміграції.

Як міністр віросповідань, Іван Огієнко у 1921 р. став ініціатором запису до Константинопольського Патріарха з проханням благословити автокефалію Української Православної Церкви, який підписали декілька тисяч українців. Але тоді це питання так і не було вирішене, адже всі українські землі перебували під окупацією.

Лауреатом премії ім. Івана Огієнка у 2004 р. став Філарет, Святійший Патріарх Київський і всієї України-Русі – за мужність і самовідданість в служінні українській церкві, незалежності і соборності України.

Цікавою є історія, яку оповідає, уже згадувана, Анна Фігус-Ралько.

Ще у травні 1966 р., при відвідинах Києва, Митрополит Іларіон (Іван Огієнко) попросив її провідати його шкільного товариша, який служив у Володимирському соборі у Києві. Виявилося, що він помер, а на його місце призначили молодого Владіку, Філарета.

Зустріч з Філаретом відбулася 10 травня 1994 р. «Коли я стрінулася з владикою Філаретом, я думала, як чітко постать його пригадувала мені постать митрополита Іларіона, який служив і працював з нами у Вінніпезі» – згадує А. Фігус-Ралько [6, с.82-83]. «Люди, які знають митрополита Філарета ближче, кажуть, що він дуже добрий священнослужитель, він служить побожно, вміє жити з людьми, любить Церкву. Він буває на всіх богослужіннях свого собору Св. Володимира, любить церковні акафісти, а четвергами ввечері Акафіст до Св. Миколая служить сам. Він справді – духовна людина, хоч є сили, які намагаються очорнювати та обезславлювати його. Але це сталося тільки тоді, коли владика Філарет відійшов від Москви, а став в обороні прав та релігії Української православної церкви. Через те москалі його не люблять; а українці бачать у ньому силу своєї православної церкви [9].

Саме завдяки їй у 1988 р., коли весь християнський світ відзначав 1000-ліття хрещення України-Руси, Україна отримала неоціненний дар – кілька сотень Біблії, видрукованих українською мовою в перекладі митрополита Іларіона. За ідеологічними міркуваннями святкування відбувалося не в Києві, а у Москві, яка ніякого відношення не мала до цієї події. А. Фігус-Ралько добилася дозволу Москви передати ці екземпляри в Україну.

Отже, вивчення філософської, релігійної, богословської [10; 11] спадщини Івана Огієнка, подальша розбудоваогієнкознавчих студій сприятиме розвитку національної самоідентичності молодих українців, зміцненню національної школи, втілення його ідей в державотворчий процес.

#### Список використаних джерел:

1. Ярмусь С.О. Феномен Івана Огієнка (Митрополита Іларіона) / С.О. Ярмусь ; передм. М.С. Тимошика. – К. ; Вінніпег, 1998. – 26 с., іл. вкл.
2. Тіменик З. Іван Огієнко (Митрополит Іларіон). Життєписно-бібліографічний нарис. Наукове товариство імені Шевченка у Львові. Визначні діячі НТШ, №6 / З. Тіменик. – Львів, 1997. – 230 с.
3. Мулик-Луцик Ю. Осамітнений релігійний мислитель / Ю. Мулик-Луцик // Жалобна книга в пам'ять Митрополита Іларіона. – Вінніпег, 1973. – С. 53.
4. Тимошик М.С. Голгофа Івана Огієнка. Українознавчі проблеми державотворчій, науковій, редакторській та видавничій діяльності : монографія / М.С. Тимошик ; передмова М.Г. Жулинського. – К. : Заповіт, 1997. – 231 с., іл. вкл., ім. пок.
5. Огієнко Іван (митрополит Іларіон). Любімо свою українську церкву / Іван Огієнко (митрополит Іларіон) ; упоряд., авт. передмови та коментарів М.С. Тимошика. – К. : Наша культура і наука, 2015. – 432 с. (Бібліотечна серія «Запізніле вороття». Серія 2. «Зарубіжні першодруки». Том 12).
6. Фігус-Ралько А.А. Українська Канада / А.А. Фігус-Ралько ; упоряд., авт. передмови М.С. Тимошика. – К. ; Вінніпег : Наша культура і наука, 2001. – 142 с.
7. Степовик Д.В. Коротка історія перекладів Біблії українською мовою / Д.В. Степовик. – К. : Українське Біблійне Товариство, 2003. (У співавторстві). – 176 с. : іл.
8. Літературна Україна. – 1992. – 16 січня.
9. «Український голос». – 1995. – 8 травня.
10. Тимошик М.С. Книги Святого Письма українською мовою: до історії перекладу і видання / М.С. Тимошик // Друкарство. – 2000. – №1. – С. 10-15.
11. Тимошик М.С. Книга серед книг: Історія перекладу й видання Святого Письма українською мовою / М.С. Тимошик // Берегиня. – 2000. – №4. – С. 36-49.

*Отримано: 03.10.2016 р.*